

BESTSELERIAI, SKAITMENINĖS TECHNOLOGIJOS IR JŲ RIBOS KNYGOS ISTORIJOJE

Martyn Lyons

COVID-19 pandemija gerokai sujaukė įprastus mokslo konferencijų planus. Daugelį teko atšaukti ar atidėti bei imtis bandymų organizuoti virtualius internetinius renginius, laisvai prieinamus kibernetinėje erdvėje. Paradoksaliai, tačiau šie renginiai neišsiplėtė už organizacijos vietų, nes nepavyko jų pritaikyti atokiauose laiko zonose gyvenantiems kolegoms, o tai atėmė iš mokslo visuomenės ir jų susitikimų kai kuriuos vertingus tarptautinius aspektus. Tai akademinę bendruomenę privertė tenkintis „hibridinių“ renginių, iš dalies tikrų, iš dalies įsivaizduojamų, organizavimu.

23-iasis tarptautinis istorijos mokslų kongresas, iš pradžių turėjęs įvykti 2020 m. Lenkijoje, buvo tarp nukentėjusių renginių, tačiau vis dar tikimasi, kad sutrumpintą jo versiją išvysime 2022 m. Šio žurnalo tomo temas buvo planuojama pristatyti minėtame susibūrimo, tačiau dėl Kongreso organizatorių dvejonų bei tarptautinių kelionių apribojimų tai tapo neįmanoma. Net kai rašau dabar (2021 m. rugsėjį), kai kuriems mūsų bendradarbiams uždrausta išvykti iš savo šalių.

Toliau pateikiama situacija yra verta Jorge'ės Luiso Borgeso plunksnos. Vienas iš jo „Fikcijose“ aprašytų modelių buvo įsivaizduojama neegzistuojančios knygos apžvalga. Čia pristatome pranešimus, parengtus niekada neegzistavusių konferencijų diskusijoms. Juos parašė knygos istorijos mokslininkų grupė, kuri niekada nebuvo susitikusi. Drauge su mūsų pranešėjų diskusijų rėmėja Pasauline autorystės, skaitymo ir leidybos istorijos draugija (angl. SHARP) esu

Received: 2021 11 07.

Copyright © 2022 Martyn Lyons. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access journal distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

dėkingas „Knygotyrai“, o ypač p. Aušrai Navickienei, už tai, kad priglaudė „našlaičiais“ likusius straipsnius.

Šiame rinkinyje pateikiami aštuoni itin skirtingi straipsniai, parašyti mokslininkų iš septynių šalių. Daugelis jų pateikia naujus skaitmeniniais ištekliais pagrįstus knygos istorijos metodus. Straipsniai skirstomi į tris nevienodas grupes. Pirmame straipsnyje, kitaip nei daugelyje toliau pateiktų, knygų rinkodara aptariama remiantis tradiciniais šaltiniais. Kristen Highland supažindina mus su dovanomis skatinamos knygų prekybos pasauliu Jungtinėse Amerikos Valstijose XX a. šeštajame dešimtmetyje, daugiausia dėmesio skirdama savo pagrindiniam pavyzdžiui „Evans & Co.“ Niujorke. Dovanomis skatinama knygų prekyba (angl. *gift bookselling*) buvo paremta kiekvienam knygų pirkėjui siūlomomis atsitiktinai parinktomis dovanomis, nuo pieštuko iki auksinio laikrodžio. K. Highland nuodugnai tiria provincinės Amerikos spaudą ir aptaria puolimus prieš šią nesąžiningą laikomą schemą bei jos gynėjus, manančius, kad ji buvo teisėta. Tada autorė imasi analizuoti Evanso katalogą ne tam, kad surinktų pavadinimus ir suskirstytų juos į žanrus, bet siekdama apsvarstyti katalogo vaidmenį formuojant skaitytojų bendruomenę, į virtualų knygyną įtraukiant nevienalytę skaitytojų ir prizų laimėtojų publiką.

Antroje trijų straipsnių grupėje pateikiami apmąstymai apie tai, kas istoriniu požiūriu buvo bestseleris. Kada atsirado bestseleris ir kaip turėtume klasifikuoti šį reiškinį įvairiuose istoriniuose kontekstuose? Ko bestselerių tyrimai mus moko apie skaitančios visuomenės ir leidybos pramonės istoriją? Ar galime netgi naudingai kalbėti apie bestselerį mūsų momentinės sėkmės ir greito užmiršimo moderniojo laikotarpio akivaizdoje? Prieš penkiasdešimt metų Robert'as Escarpit apibrėžė tris geriausiai parduodamų knygų modelius¹. Greitai parduodama knyga pasižymėjo trumpalaikę sėkmę – ji itin sparčiai pasiekia savo pardavimų viršūnę, o paskui sminga taip pat greitai kaip krentanti žvaigždė. Priešingai, nuolat parduodama knyga niekada nėra parduodama dideliais kiekiais, tačiau geba išsaugoti nemažą rinkos dalį galbūt dešimtmečius. Trečioje bestselerių kategorijoje nedidelė dalis knygų pavadinimų savo kelią pradėjo kaip greitai parduodamų, tačiau vėliau tapo nuolat parduodamomis knygomis, kurios laikui bėgant įsiveržia į naujas rinkas. Čia aptariami pavyzdžiai labiausiai primena Escarpit „nuolat parduodamas knygas“.

Šie tyrimai, vadovaujami Simono Burrowso, propaguoja naujus praeities bestselerių nustatymo metodus pasitelkiant skaitmeninių humanitarinių

1 ESCARPIT, Robert. *La Révolution du livre*. Paris, UNESCO / Presses universitaires de France, 1965. 164 p.

mokslių išteklius ir metodus. Burrowsas toliau nagrinėja leidyklos „Société typographique de Neuchâtel“ įrašus apie knygų pardavimus, kuriais Robertas Darntonas grindė savo įtakingas prancūzų nelegalių knygų prekybos interpretacijas bei tariamą jos vaidmenį griauinant ikirevoliucinę monarchiją. Tai yra diskusija apie „didžiuosius duomenis“: Burrowsas ir jo komanda įtraukia mus į itin gilią diskusiją remdamiesi duomenimis apie 0,5 milijono knygų, beveik 3 000 pirkėjų ir (arba) knygų prekybininkų bei daugiau nei 70 000 sandorių per 25 metus. Rezultatai parodo Darntono teiginių vertę, nes Burrowsas sutrumpina nelegalių knygų prekybos apimtį ir gyvavimo trukmę, kartu padidindamas religinių knygų svarbą Apšvietos amžiuje. Burrowso straipsnyje pateikiama vertinga įvairių šiuo metu vykdomų Europos Apšvietos amžiaus tyrimo projektų sintezė ir palyginami skirtingų bestselerių skaičiavimo metodų privalumai bei trūkumai.

Aušra Navickienė savaip interpretuoja klausimą „kas yra bestseleris?“. Pasitelkdama XIX amžiaus Lietuvos laikotarpį, atsakymą ji randa skaičiuodama savo pasirinkto pavadinimo leidimus ir pateikdama žiniomis bei patirtimi pagrįstus spėjimus apie jų tiražus. Tačiau pirmiausia leidimus reikia susekti kruopščiai tyrinėjant leidybos praktiką išsklaidytoje lietuvių bendruomenėje, nes dalis jų gyveno Vokietijos teritorijoje, dalis – caro valdomi, o likusieji emigravo į JAV. Kaip ir XVIII amžiaus Prancūzijos istorikai, tik dėl skirtingų priežasčių, ji taip pat pasakoja apie nelegalią knygų leidybą ir slaptą platinimą kertant nacionalines sienas.

Bet kuris iš mūsų galėtų vertinti kurios nors atskiros knygos ar autoriaus poveikį Europos erdvėje ir laike. Taip tvirtina suomių mokslininkai Ilkka Mäkinenas ir Jukka Tyrkkö. Jų įvairiapusiškas tyrimas yra pagrįstas paieškos sistemos „Google knygos“ duomenimis pasitelkiant „Ngram Viewer“. Šiaip ar taip, „Google“ yra tik išliaupsinta rodyklė, šiuo atveju pasitelkta ieškant grožinės literatūros autorių paminėjimų keliomis kalbomis nuo 1800 m. Nors Mäkineno ir Tyrkkö duomenų analizė apstulbins statistikos neišmanantį skaitytoją, šie skaičiavimai duoda rezultatų. Jie leidžia nustatyti tuos autorius, kurių populiarumas daugiausia apsiribojo jų pačių šalimi ar kalbine erdve (pvz., Enid Blyton); jie taip pat atskleidžia likimo permainas autorių, pagarsėjusių kitose šalyse, pavyzdžiui, Williama Faulknerio ir Milano Kunderos Prancūzijoje arba Ernesto Hemingway beveik visur pasaulyje. Žinoma, paminėjimai nėra tas pats, kas knygų pardavimas, ir jie mums neatskleidžia, ar autoriai minimi dėl savo populiarumo, ar paprasčiausio prieštaravimo. Nepaisant to, ar šių autorių kūriniai buvo šiltai priimti, ar puolami, taip aiškiai atskleidžiamas susidomėjimas jais.

Trečioje keturių straipsnių grupėje skaitmeniniai humanitariniai mokslai vėl atsiduria dėmesio centre. Šie straipsniai demonstruoja skaitmeninių technologijų potencialą ir manipuliavimą „didžiaisiais duomenimis“, iš naujo tikrinant tradicinių prielaidų apie knygos istoriją tikslumą. Akivaizdu, kad nauji skaitmenines technologijas taikantys metodai, metodikos ir įrankiai meta iššūkį pripažintoms paradigmoms ir suteikia naujų įžvalgų, nes leidžia peržengti tradicinių tekstinių šaltinių tyrimų ribas.

Cheryl Knott tyrinėja vienos knygos ekspertinio suvokimo (angl. *expert reception*) raiškas mokslinėse recenzijose ir cituojamumo duomenų bazėse. 1972 m. pasirodžiusi studija „Augimo ribos“ (angl. *The Limits to Growth*) buvo gamtonaudos ekonomikos pradininkė. Pasitelkdama duomenis, prieinamus per „Web of Science“, Knott braižo diagramas ir vaizduoja svyruojantį šios knygos poveikio ritmą, taip pat jautriai į ją reaguojančias disciplinas (pritariančias arba, priešingai, prieštaraujančias). Knott parodo, ką gali pasiekti vienas tyrėjas, neturintis mokslininkų komandos, didelio finansavimo ir pažangių kompiuterijos žinių. Kitaip tariant, problemos dydis turėtų nulėmti biudžeto dydį – mums nereikia kūjo riešutui suskaldyti.

Courtney Jacobs ir jos kolegos iš Teksaso pristato spausdinimo senosiomis spaudos staklėmis kūrėjų judėjimą (angl. *Bibliographical Maker Movement*) ir su juo susijusius eksperimentus taikant 3D technologijas knygų tyrimams ir knygų kūrimui. Jie pabrėžia 3D fotografijos pranašumus lyginant su tekstų mikrofilmavimu ir skaitmeninimu, kurie juos (t. y. tekstus) suploškina ir sunaikina jų materialių laikmenų duomenis. Jie pabrėžia praktinės patirties svarbą praeities knygų gamybos būdo supratimui ir kaip pavyzdį pristato Ročesterio technologijos instituto studentų sukurtą rankinių spaudos staklių kopiją. Autoriai teigia, kad jų pristatomos 3D technikos suteikia didelių pranašumų muziejų kolekcijoms, kūrybinio turinio dailės knygų kūrėjams ir knygų tyrimo pedagogikai.

Skaitymo istorija yra tarpdisciplininis dalykas. Savo naujausiame šios srities tekste Brigitte Ouvry-Vial ir Nathalie Richard iš Le Mano universiteto aiškiai parodo, kad šiandien skaitymo istorikai skolinasi iš įvairių sričių: ne tik kultūros istorijos ir literatūros teorijos, bet ir emocijų studijų, neurologijos bei kompiuterių mokslo istorijos. Straipsnyje atskleidžiami kai kurie jų projekto elementai, nes autorės aptaria klausimus ir problemas, susijusias su rankraštinių laiškų skaitmeniniu anotavimu. Jų darbas READ-IT projekte (angl. *Reading Europe Advanced Data Investigation Tool*) vis dar nebaigtas, tačiau jau yra suteikiama galimybė pažvelgti į XIX amžiaus prancūzų filosofijos skaitytojus ir jų atsiliepimus į Victorio Cousino raštus lyčių požiūriu.

Galiausiai, ne mažiau svarbūs yra Sydney Shep apmąstymai apie „Southampton Book Trades“ projektą, kuriame karo metu sunaikinti įrodymai istorikui tapo ypatingu iššūkiu ir privertė užpildyti spragas, įsivaizduojant nežinomas netikėtus knygų ir skaitytojų susitikimus. Anot Shep, naudotos knygos pasakoja savo autobiografijas ir užmezga dialogą su savo skaitytojais praeityje. Mobilioji programėlė suteikė prieigą prie kelių tokių surežisuotų susitikimų arba objektų pasakojimų (angl. *object-narratives*), pagrįstų patikrinamomis knygomis ir skaitytojais, esančiais tam tikru laiku ir vietoje. Šiuo atveju buvo sukurtos originalios platformos vaizduotės rekonstrukcijoms skleisti.

Nors keletas bendradarbių aiškina skaitmeninių humanitarinių mokslų metodų svarbą savo tyrimams, jie taip pat kelia klausimus apie jų apribojimus. Duomenų nustatymas ir tiesiog jų kodavimas didelio masto projektams, tokiems kaip „Prekyba prancūzų knygomis Apšvietos amžiaus Europoje“ (angl. *French Book Trade in Enlightenment Europe*), užima daug laiko, tam prireikia kelių komandos narių ir specializuotos techninės patirties. Didieji duomenys reikalauja didelių pinigų, ir tai gali būti pateisinama tik dideliais rezultatais. Tam tikra prasme tai gali būti iš dalies pateisinama kaip ilgalaikė investicija – sukūrus duomenų bazes, mokslininkai turės galimybę jas analizuoti ateityje.

Nepaisant to, šiulaikinis skaitymas yra intymi patirtis, o kai kuriuos suvokimo aspektus galima suprasti tik taikant kokybinį, interpretacinį metodą, sutelkiant dėmesį į atskirus skaitytojus ar skaitytojų bendruomenes, o ne į anoniminę kompiuterizuotų vartotojų masę. Kaip ir su bet kuria tyrimo metodika, tradicine ar skaitmenine, mes mokomės suprasti jos apimtį ir galimybes bei atpažinti viską, ko ji negali mums paaiškinti.